

■ موضوع‌های پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و دکتری رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی از سال ۱۳۸۴-۱۳۸۸ در دانشگاه‌های دولتی ایران

علی شرفی | علی جلالی دیزجی | مهدی علیپورحافظی

چکیده

هدف: شناسایی فرآیند زیست موضوعات پایان‌نامه‌های رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های دولتی ایران است.

روش/ رویکرد پژوهش: این پژوهش کاربردی از روش پیمایش توصیفی و تحلیل محتوا برای تعیین گرایش‌های موضوعی پایان‌نامه‌ها استفاده کرده است. جامعه مورد مطالعه ۲۹۲ پایان‌نامه کتابداری و اطلاع‌رسانی نوشته شده از سال ۱۳۸۴-۱۳۸۸ در ده دانشگاه دولتی ایران بوده است. برای دسته‌بندی پایان‌نامه‌ها، یک طرح موضوعی شامل ۱۲ گروه موضوعی کلی و ۱۷ موضوع فرعی بر مبنای نظام موضوعی ISTA و LISTA تنظیم شد. داده‌ها بر مبنای فهرست کنترل فیش‌برداری شد. تحلیل داده‌ها نیز با استفاده از نرم‌افزارهای EXCEL و SPSS انجام شد.

یافته‌ها: کتابداری ۲۱/۹۲٪، بازیابی ۲۰/۸۹٪، کتاب‌سنجی ۱۴/۰۴٪، موتورهای جست‌وجو ۱۱/۳۰٪، منابع چاپی و الکترونیکی ۶/۵۱٪، صنعت اطلاعات و فهرست‌نویسی هرکدام ۵/۸۲٪، مدیریت اطلاعات ۵/۱۴٪، موضوعات متفرقه ۴/۱۱٪، نشر الکترونیک ۳/۰۸٪، ارتباطات علمی ۱/۳۷٪ از پایان‌نامه‌ها را تشکیل می‌دهد؛ در موضوع رده‌بندی هیچ پایان‌نامه‌ای یافت نشد.

نتیجه‌گیری: گرایش موضوعی غالب در پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های دولتی ایران مربوط به موضوعات کتابداری، بازیابی اطلاعات و کتاب‌سنجی، و ضعیف‌ترین گرایش مربوط به موضوع رده‌بندی است.

کلیدواژه‌ها

پایان‌نامه‌ها، علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، ایران

موضوع‌های پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و دکتری رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی از سال ۱۳۸۴-۱۳۸۸ در دانشگاه‌های دولتی ایران

علی شرفی^۱ | علی جلالی دیزجی^۲ | مهدی علیپورحافظی^۳

دریافت: ۱۳۹۱/۲/۲ پذیرش: ۱۳۹۱/۴/۱۷

مقدمه

یکی از انواع مکتوبات یک حوزه علمی، پایان‌نامه‌هایی است که دانش‌آموختگان آن حوزه ارائه می‌کنند. دلایل عمده‌ای که ممکن است به‌عنوان انگیزه باعث شوند تا فردی مسئله پایان‌نامه خود را در موضوعی خاص هدایت کند، علاقه‌مندی، برخورد‌های اتفاقی در حین کار و تجربیات شخصی است (کومار، ۱۳۷۴، ص ۳۴). اما به نظر می‌رسد که اینها عوامل ثانویه باشند، چرا که در ابتدا می‌بایست اندیشه‌ای مطرح شده باشد تا پژوهشگر به آن علاقه‌مند شود، یا به‌طور اتفاقی به آن برخورد کند. همچنین اگر انتخاب مسئله را بر مبنای علاقه و گرایشات فردی پژوهشگران بدانیم، با مروری بر عناوین پایان‌نامه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی متوجه می‌شویم که این علایق در دوره‌های زمانی مختلف تغییر کرده است و در زمان‌های فراوانی برخی موضوعات افزایش یافته است. پایان‌نامه‌ها از منابع با ارزش تحقیقاتی به‌شمار می‌روند. آگاهی از فرآیند زیست موضوعات مورد بررسی در پایان‌نامه‌ها، همچنین بررسی موضوعات مطرح‌شده در آنها به‌عنوان مسائل مورد توجه مجامع علمی، که تا چه حد با انواع دروس ارائه شده در طول دوران تحصیلی و یا با اولویت‌های پژوهشی به‌عنوان نیازهای علمی، عینی بومی و اجتماعی جامعه همخوانی دارند، از جمله بررسی‌هایی است که نتایج حاصل از آن می‌تواند از سویی در ارتقاء شناخت دست‌اندرکاران از مسائل مربوط به رشته مؤثر واقع شود؛ و از سوی دیگر از دوباره‌کاری‌ها و اتلاف منابع چه به لحاظ مالی و چه از نظر زمان،

۱. کارشناس ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی

(نویسنده مسئول)

Atashbig_Ali65@yahoo.com

۲. استاد گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی

دانشگاه علامه طباطبائی تهران

Dizajy@yahoo.com

۳. استادیار پژوهشگاه علوم و

فناوری اطلاعات ایران

alipour@irandoc.ac.ir

همچنین انحراف فکری نیروی انسانی در امر تدوین پایان‌نامه جلوگیری به عمل آورد و از نتایج حاصل از آن در برنامه‌ریزی‌های آتی بهره‌برد. لذا در این پژوهش برای تحلیل اطلاعات پایان‌نامه‌ها و رساله‌های موجود در دانشگاه‌های دولتی ایران و تعیین فرآیند زیست آنها، پژوهشگر بر آن است تا به بررسی محتوای پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و دکتری کتابداری و اطلاع‌رسانی بپردازد. با تعیین فرآیند زیست موضوعات که مربوط به مقطع زمانی تولد، نقطه اوج حیات، افول و زوال یک موضوع است، می‌توان به آغاز به کارگیری موضوع، و نقطه اوج (بیشترین فراوانی) و افول (فراوانی صفر) آن پی برد. این پژوهش درصدد تعیین فرآیند زیست موضوعات و خلأ آنها در پایان‌نامه‌های رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های دولتی ایران است. از طریق اجرای این پژوهش و تعیین فرآیندی که هر مقوله موضوعی در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی در دانشگاه‌های دولتی ایران طی کرده است، می‌توان بین پژوهش‌های قبلی، فعلی و آتی رابطه به وجود آورد و از این طریق به نوعی سیر تحول رشته برای استفاده هر چه بهتر آشکار می‌شود. همچنین با تعیین هر فرآیند (اعم از مقوله موضوعی در پایان‌نامه‌ها) می‌توان دریافت که آیا فرآیند زیست موضوعات پایان‌نامه‌ها از روندی منطقی تبعیت کرده است یا خیر. علاوه بر این، این پژوهش کمک می‌کند که با ارائه تصویری از گرایش‌ها در انتخاب موضوعات پایان‌نامه‌ها، خلأهای موجود شناسایی شوند تا از این طریق بتوان پژوهش‌های آتی را در جهت پر کردن خلأها و نیز نیازهای جدید هدایت کرد. در این بخش ابتدا پیشینه‌های پژوهش در ایران و سپس پیشینه‌های خارجی بررسی شده، به دنبال آن آمده است.

محسن زاده (۱۳۸۱) در پایان‌نامه خود با هدف کشف معادله حاکم بر فرآیند زیست موضوعات و روش‌های پژوهش پایان‌نامه‌های رشته علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، به بررسی ۷۳۸ پایان‌نامه مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری گروه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های ایران از آغاز تأسیس تا پایان سال ۱۳۷۸ پرداخت. ابزار گردآوری داده‌ها لیست کنترل بوده است و از روش‌های پژوهش تحلیل محتوا، کتاب‌سنجی و فنون ریاضی در این پژوهش استفاده شده است. در این پژوهش برای تفکیک پایان‌نامه‌ها از نظر موضوعی، یک طرح موضوعی (شامل ۷ گروه موضوعی کلی و ۳۲ موضوع فرعی) بر مبنای نظام موضوعی لیزا تنظیم شده است. پایان‌نامه‌ها از لحاظ روش پژوهش نیز در ۱۰ نوع روش پژوهشی تفکیک شده‌اند؛ همچنین چگونگی فرآیند زیست موضوعات و روش‌های پژوهش این پایان‌نامه‌ها در دانشگاه‌های مختلف نیز بررسی شده است. یافته‌ها نشان داد که تابع نوع درجه ۶ بر فرآیند زیست تمامی موضوعات و روش‌های پژوهش پایان‌نامه‌ها حاکم بوده است. دو مقطع زمانی ۱۳۵۹/۵ (۱۳۵۹-۱۳۶۲) و ۱۳۶۴/۵ (۱۳۶۳-۱۳۶۶)، دو مقطع مشترک در

فرآیندها هستند که در آنها شاهد افتادگی در منحنی هستیم (افول و یا زوال فرآیند). دو گروه موضوعی، «مواد و منابع» ۲۷ درصد و «کتابخانه‌ها، آرشیوها و مراکز اطلاع‌رسانی» ۲۲ درصد بیشترین فراوانی‌ها را به خود اختصاص داده‌اند. در گروه موضوعی «کتابخانه‌ها، آرشیوها و مراکز اطلاع‌رسانی»، دو موضوع «سازمان و مدیریت» و «وضعیت کتابخانه‌ها، آرشیوها و مراکز اطلاع‌رسانی» هرگز در طول حیات خود دچار زوال نشده‌اند. موضوع «منابع مرجع» از موضوعاتی بوده است که قدمت آن به اولین مقطع زمانی دوره مورد بررسی بازمی‌گردد، ولیکن منحنی زیست آن از نوع رو به افول بوده است. فرآیند زیست موضوع «ادبیات کودکان و نوجوانان» از سیری رو به صعود تبعیت کرده است. همچنین منحنی فرآیند زیست اکثر موضوعات گروه «سازماندهی» از سیر افولی و یا منجر به زوال تبعیت کرده است. منحنی‌های فرآیند زیست اکثر موضوعات گروه موضوعی «فناوری‌های نوین» و «علم‌سنجی» از نوع صعودی بوده است. با وجود قدمت بیشتر «دانشگاه تهران»، گروه موضوعی «علم‌سنجی» در «دانشگاه علوم پزشکی ایران» فراوانی بیشتری داشته است؛ این در حالی است که منحنی این گروه در «دانشگاه تهران» از نوع رو به صعود و در «دانشگاه علوم پزشکی ایران» از نوع افولی است. روش پژوهش «پیمایشی» از قدیمی‌ترین روش‌ها در این حوزه است که هرگز دچار زوال نشده و همواره از سیری صعودی تبعیت کرده است. فرآیند زیست روش‌های پژوهش «تاریخی»، «تجربی»، «تحلیل محتوا»، «طراحی سیستم» و «کتاب‌سنجی» نیز از سیر صعودی تبعیت کرده است. روش «کتابخانه‌ای» از قدیمی‌ترین روش‌ها در این حوزه است که برخلاف سایر روش‌ها از سیری رو به افول تبعیت کرده است. با وجود قدمت کم «دانشگاه آزاد اسلامی، واحد شمال» روش پژوهش «طراحی سیستم» در این دانشگاه بیشترین فراوانی را داشته و پس از اوج‌گیری خود، در انتهای دوره مورد بررسی دچار افول شده است.

آذرانفر (۱۳۸۵) در پایان‌نامه‌اش تعیین تعداد پایان‌نامه‌های فارسی و لاتین در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی به تفکیک دانشگاه و سال نگارش، تحلیل موضوعی پایان‌نامه‌ها و بررسی توزیع موضوعی آنها، تعیین روش‌های پژوهشی استفاده شده و میزان استفاده از منابع فارسی و لاتین را هدف‌های اصلی پژوهش خود قرار داده است. پایان‌نامه‌های موجود در پایگاه اطلاعاتی ایرانداک در فاصله سال‌های ۱۳۷۳-۱۳۸۲ جامعه آماری پژوهش را تشکیل داده که شامل ۲۴۰ پایان‌نامه فارسی و ۱۹ پایان‌نامه لاتین می‌شود. نتایج حاصل نشان می‌دهد که بیشترین تعداد پایان‌نامه فارسی از دانشگاه علوم پزشکی ایران و بیشترین تعداد پایان‌نامه‌های لاتین از دانشگاه پنجاب است. در پایان‌نامه‌های فارسی مقوله «مواد کتابخانه‌ای» بیش از سایر مقوله‌ها بررسی شده و مقوله «رسانه» از همه کمتر است. آزمون فرضیه نشان

داد که توزیع موضوعی پایان‌نامه‌های فارسی در این ده سال یکنواخت نبوده است. از لحاظ روش پژوهش، پایان‌نامه‌ها بیشتر از روش پیمایشی استفاده کرده‌اند. میانگین استنادها در پایان‌نامه‌های فارسی ۳۳/۰۶ درصد و نسبت استفاده از منابع فارسی به کل منابع ۴۵/۲۵ درصد است، ولی میانگین استنادها در پایان‌نامه‌های لاتین ۸۱/۶ درصد و نسبت استفاده از منابع لاتین به کل منابع ۸۲/۰۸ درصد است.

حسین پناه (۱۳۸۶) هدف پژوهش خود را مشخص کردن فراوانی گرایش موضوعی و روش‌های پژوهش پایان‌نامه‌های ارشد رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران قرار داد که دسته‌بندی موضوعی براساس طبقه‌بندی لیزا انجام شده است. این پژوهش با روش تحلیل محتوا انجام گرفته و جامعه مورد مطالعه، تعداد ۱۵۴ عنوان پایان‌نامه در دوره کارشناسی ارشد رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در دانشگاه‌های تهران، تربیت مدرس و دانشگاه علوم پزشکی ایران است. ابزار گردآوری داده‌ها لیست کنترل بوده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که دانشگاه تهران در بین دانشگاه‌ها، بیشترین فراوانی را در تدوین پایان‌نامه‌ها به خود اختصاص داده و همچنین بیشترین فراوانی در گرایش‌های موضوعی به موضوع خدمات و استفاده با ۲۱/۴۳ درصد اختصاص دارد؛ و کمترین فراوانی مربوط به موضوع سازماندهی با ۴ درصد است. بیشترین فراوانی در روش‌های پژوهش مربوط به روش پیمایشی با ۷۰ درصد، و کمترین فراوانی به روش پژوهش سندی (کتابخانه‌ای) اختصاص یافته است. ۳۰ عنوان پایان‌نامه در سال ۱۳۸۰ تدوین یافته که در بین سال‌های مورد مطالعه بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است.

سیدین و باب‌الحوائجی (۱۳۸۸) در پژوهش خود به بررسی وضعیت محتوای پایان‌نامه‌های تحصیلات تکمیلی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی موجود در دانشگاه آزاد اسلامی واحدهای تهران شمال، علوم و تحقیقات تهران، علوم و تحقیقات اهواز و همدان به منظور تعیین سیر موضوعی در هر مقوله در طی سال‌های ۱۳۷۲-۱۳۸۶ و تعیین تعداد پایان‌نامه‌ها به تفکیک دانشگاه‌ها، سال نگارش، جنسیت، صفحه، روش‌شناسی پژوهش و وضعیت استنادها پرداختند. روش پژوهش تحلیل محتواست که با استفاده از سیاهه واری، گردآوری اطلاعات انجام شد. جامعه آماری پایان‌نامه‌های مورد بررسی ۵۲۴ پایان‌نامه است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که بیشترین تعداد پایان‌نامه‌ها مربوط به دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال و کمترین آنها در دانشگاه آزاد اسلامی واحد همدان بوده و میانگین صفحات پایان‌نامه‌ها در سال‌های مورد بررسی بین ۱۰۷-۱۳۷ صفحه است. براساس جنسیت، تعداد پایان‌نامه‌های نگارش شده توسط زنان دو برابر مردان است. همچنین روش پیمایشی بیشتر از سایر روش‌ها مورد استفاده قرار گرفته است. پراستفاده‌ترین ابزار گردآوری اطلاعات در

پایان‌نامه‌ها، پرسشنامه؛ و آمار توصیفی پرکاربردترین روش آماری در پایان‌نامه‌های مورد بررسی است. میانگین استنادها در پایان‌نامه‌ها ۳۹/۷۰ درصد، نسبت استفاده از منابع فارسی به کل منابع ۷۰/۰۶ و نسبت استفاده منابع لاتین به کل منابع ۲۴/۹۴ درصد است. در پایان‌نامه‌ها مقوله کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی بیش از سایر مقوله‌ها، و مقوله حفاظت و نگهداری از همه کمتر به کار برده شده است.

عبدولایه^۴ (۲۰۰۲) در مقاله‌ای به بررسی و شناسایی گرایش‌های پژوهشی پایان‌نامه‌های تحصیلات تکمیلی کتابداری و اطلاع‌رسانی در فاصله سال‌های ۱۹۹۴ - ۲۰۰۰ در دانشگاه بین‌المللی اسلامی مالزی پرداخته است. نتایج نشان داد که موضوع فناوری اطلاعات بیشترین تعداد پایان‌نامه‌ها را به خود اختصاص داده است. به موضوع‌هایی چون تاریخ کتابخانه‌ها، فهرست‌نویسی و رده‌بندی، نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی و دکومانتاسیون اصلاً پرداخته نشده است. وی در مقاله دیگر، پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد رشته‌های علوم انسانی دانشگاه بین‌المللی اسلامی مالزی را در سال‌های ۱۹۹۱ - ۱۹۹۹ تحلیل کرده و چکیده‌پایان‌نامه‌ها را به عنوان منبع اطلاعات در نظر گرفته است. تعداد ۳۰۸ پایان‌نامه برحسب موقعیت جغرافیایی و دانشکده‌ای، مشارکت استادان راهنما و حوزه‌های موضوعی اصلی تحلیل شدند. میزان رشد پایان‌نامه‌ها ۲۶/۶۷ درصد و بیشترین تأکید روی موضوع‌های مذهب و فلسفه بوده است. تعداد استادان راهنما از ۳۵ نفر در مقطع زمانی ۱۹۹۱ - ۱۹۹۵ به ۹۴ در مقطع زمانی ۱۹۹۶ - ۱۹۹۹ افزایش یافته است. نتایج تحلیل به شناسایی روندهای پژوهشی در حوزه علوم انسانی در این ۹ سال کمک می‌کند.

الیو و ابا^۵ (۲۰۰۹) به پژوهشی با عنوان «بررسی تحلیلی پایان‌نامه‌های دانشجویان کارشناسی ارشد علوم کتابداری در دانشگاه میدوگوری نیجریه در بین سال‌های ۱۹۹۶ - ۲۰۰۸» پرداختند. آنها تحلیل پایان‌نامه‌ها را براساس سال تحصیلی، حوزه موضوعی، نوع کتابخانه، حوزه‌های جغرافیایی و جنسیت دانشجویان انجام دادند. نتایج آنها نشان داد که بیشترین تولید پایان‌نامه‌ها در سال ۲۰۰۶ بوده و تمرکز موضوعی آنها بیشتر در حوزه علم اطلاعات است؛ و بیشتر روش‌های پژوهش پایان‌نامه‌ها از نوع روش پژوهش کتابخانه‌ای است.

رشما^۶ (۲۰۱۱) در پژوهشی با عنوان «روش‌های پژوهش در کتابداری و اطلاع‌رسانی در دانشگاه چندینگارا پنجاب» به بررسی تحقیقات انجام شده در زمینه کتابداری و اطلاع‌رسانی مقطع دکتری بین سال‌های ۱۹۵۷ - ۲۰۰۹ پرداخت. نتایج پژوهش وی نشان داد که تحقیقات انجام شده در مقطع دکتری در طول این سال‌ها دو برابر شده است؛ و موضوعاتی مانند استفاده کاربران، مطالعه نیازهای کاربران، کتابخانه‌های عمومی،

4. Abdoulaye

5. Aliyu & Abba

6. Maiduguri

7. Reshma

دانشگاهی، ذخیره و بازیابی اطلاعات، بررسی کارکنان کتابخانه‌ها، کتاب‌سنجی موضوعاتی بودند که بیشتر مورد بررسی قرار گرفته‌اند و موضوعاتی مانند سیستم دسترسی باز، سیستم واسپاری، و کتابخانه‌های دیجیتال از موضوعاتی بودند که تازه به عرصه بررسی وارد شدند. کاسیدی^۸ و همکاران (۲۰۱۱) در پژوهشی با عنوان «توسعه منظم از موضوعات: تحلیل پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی آمریکا با استفاده از روش مخصوص لنتت دیریشلت (Latent Dirichlet Allocation)» به بررسی ۳۱۲۱ پایان‌نامه دکتری دفاع شده بین سال‌های ۱۹۳۰-۲۰۰۹ در آمریکای شمالی پرداختند. نویسنده از روش LDA برای اختصاص موضوعات پایان‌نامه‌ها استفاده کرد. یافته‌ها نشان داد که موضوعات اصلی از دوره اول سال‌های ۱۹۳۰-۱۹۶۹ و ۲۰۰۰-۲۰۰۹ خیلی تغییر یافته‌اند. به‌طور کلی بعضی از موضوعات در هر دوره بیشتر به‌کار برده شده‌اند، مانند: تاریخ کتابخانه‌ها در دو دوره اول، تحلیل استنادی در دوره دوم و سوم، رفتار اطلاع‌یابی در دوره چهارم، و موضوع بازیابی اطلاعات و استفاده کاربران در دو دوره از پنج دوره؛ و مهم‌ترین چیز قابل توجه عدم استفاده از کلمه کتابخانه در پایان‌نامه‌ها بود که زمینه را برای آموزش علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی در مقطع دکتری فراهم می‌کرد.

پژوهش حاضر بر آن است تا به سؤالات زیر پاسخ دهد:

۱. جهت‌گیری کلی پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های دولتی ایران متمایل به سمت کدام حوزه‌های موضوعی است؟
۲. فرآیند زیست موضوعات پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های دولتی ایران بین سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۸۸ چگونه بوده است؟

روش پژوهش

این پژوهش از نوع توصیفی به روش تحلیل محتواست. ابزار گردآوری داده‌ها در این مطالعه فهرست کنترل به‌دست آمده از طریق تهیه فهرستی از موضوعات به‌کاررفته در پایان‌نامه‌هاست که از طریق مراجعه به دانشکده‌های کتابداری و جست‌وجو در سایت ایرانداک و سایت‌های دیگر به‌دست آمده است. برای تعیین فرآیند زیست موضوعات پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های دولتی ایران از سال ۱۳۸۴-۱۳۸۸ ابتدا از طریق کلیدواژه‌هایی مانند پایان‌نامه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی و غیره به جست‌وجوی اطلاعات در سایت‌های مختلف و یا با مراجعه به دانشکده‌های کتابداری دانشگاه‌ها پرداختیم که ۲۹۲ پایان‌نامه بازیابی شد و بعد از آن واژه‌های موضوعی از عناوین پایان‌نامه‌ها، کلیدواژه‌ها و چکیده آنها انتخاب شد تا براساس نظام موضوعی چکیده‌نامه

8. Cassidy

علوم اطلاع‌رسانی و فناوری (ISTA) ^۹ تحلیل شوند. برای آشکار شدن سیر موضوعات و تحلیل اطلاعات آنها در طول زمان، پایان‌نامه‌ها از لحاظ موضوعی بر مبنای پوشش موضوعی پایگاه اطلاعاتی ایستا که دارای ۱۱ طبقه موضوعی بود، طبقه‌بندی، و یک طبقه دیگر با عنوان متفرقه به آن افزوده، و زیررده‌های طبقه‌های موضوعی اصلی با استفاده از سرعنوان‌های موضوعی کنگره، فارسی، اصطلاحنامه اصفا و نما و اصطلاحنامه کتابداری به آن اضافه شد که شامل ۱۷ رده فرعی بود. در نهایت ۲۹ موضوع برای طبقه‌بندی موضوعی پایان‌نامه‌ها در این پژوهش در نظر گرفته شد؛ و سپس تجزیه و تحلیل اطلاعات با استفاده از نرم‌افزارهای آماری EXCEL و SPSS انجام گرفت. همچنین به منظور تفکیک پایان‌نامه‌ها در مقاطع زمانی، کل دوره زمانی مورد بررسی بر اساس هر سال (۵ سال، ۱۳۸۴-۱۳۸۸) است. به منظور جلوگیری از پراکندگی این موضوعات و کسب نتایج بهتر از این تفکیک موضوعی، موضوعات ۲۹ گانه در ۱۲ گروه موضوعی کلی جای داده شد و در نهایت طرح زیر شکل گرفت:



پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
مجموعه علوم انسانی

۱. کتاب‌سنجی
- ۱-۱. تحلیل استنادی
- ۲-۱. علم‌سنجی
- ۳-۱. وب‌سنجی
۲. فهرست‌نویسی
۳. رده‌بندی
۴. ارتباطات علمی
۵. مدیریت اطلاعات
۶. کتابداری
- ۱-۶. کتابخانه‌ها
- ۱-۶-۱. کتابخانه‌های عمومی
- ۱-۶-۲. کتابخانه‌های آموزشی
- ۱-۶-۳. کتابخانه‌های دانشگاهی
- ۱-۶-۴. کتابخانه‌های دیجیتالی
- ۱-۶-۵. کتابخانه‌های اختصاصی
- ۱-۶-۶. کتابخانه‌های کودکان
- ۲-۶. شرح وظایف کتابداران
- ۳-۶. آموزش کتابداری

- ۶-۴. تحقیق در کتابداری
- ۷. بازیابی اطلاعات
- ۷-۱. نظام‌های ذخیره و بازیابی اطلاعات
- ۷-۲. خدمات مرجع
- ۷-۳. نیاز اطلاعاتی کاربران
- ۷-۴. مهارت اطلاع‌یابی کاربران
- ۸. موتورهای جست‌وجو
- ۹. نشر الکترونیک
- ۱۰. منابع چاپی و الکترونیکی
- ۱۱. صنعت اطلاعات
- ۱۲. متفرقه

یافته‌ها

در این بخش به تحلیل یافته‌های پژوهش و پاسخ‌گویی به پرسش‌های اساسی پرداخته می‌شود.

پرسش اول: جهت‌گیری کلی موضوعات پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های دولتی ایران متمایل به سمت کدام حوزه‌های موضوعی است؟

| ردیف | حوزه‌های موضوعی | تعداد | درصد |
|------|-------------------------|-------|-------|
| ۱ | کتابداری | ۶۴ | ۲۱/۹۲ |
| ۲ | بازیابی اطلاعات | ۶۱ | ۲۰/۸۹ |
| ۳ | کتاب‌سنجی | ۴۱ | ۱۴/۰۴ |
| ۴ | موتورهای جست‌وجو | ۳۳ | ۱۱/۳۰ |
| ۵ | منابع چاپی و الکترونیکی | ۱۹ | ۶/۵۱ |
| ۶ | فهرست‌نویسی | ۱۷ | ۵/۸۲ |
| ۷ | صنعت اطلاعات | ۱۷ | ۵/۸۲ |
| ۸ | مدیریت اطلاعات | ۱۵ | ۵/۱۴ |
| ۹ | متفرقه | ۱۲ | ۴/۱۱ |
| ۱۰ | نشر الکترونیک | ۹ | ۳/۰۸ |
| ۱۱ | ارتباطات علمی | ۴ | ۱/۳۷ |
| ۱۲ | رده‌بندی | ۰ | ۰ |
| ۱۳ | جمع | ۲۹۲ | ۱۰۰ |

جدول ۱

توزیع و درصد فراوانی پایان‌نامه‌های جامعه مورد مطالعه در حوزه‌های موضوعی مختلف بین سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۸۴

یافته‌های پرسش اول پژوهش درباره فراوانی پایان‌نامه‌های مورد مطالعه در حوزه‌های موضوعی مختلف در جدول ۱ ارائه شده است. داده‌های جدول نشان می‌دهد که موضوع کتابداری با ۶۴ عنوان (۲۱/۹۲ درصد) از کل پایان‌نامه‌ها، موضوع بازیابی اطلاعات با ۶۱ عنوان (۲۰/۸۹ درصد) از پایان‌نامه‌ها، موضوع کتاب‌سنجی با ۴۱ عنوان (۱۴/۰۴ درصد) از پایان‌نامه‌ها، موضوع موتورهای جست‌وجو با ۳۳ عنوان (۱۱/۳۰ درصد) از پایان‌نامه‌ها، موضوع منابع چاپی و الکترونیکی با ۱۹ عنوان (۶/۵۱ درصد) از پایان‌نامه‌ها، موضوع صنعت اطلاعات و فهرست‌نویسی به‌طور مشترک هر کدام با ۱۷ عنوان و (۵/۸۲ درصد) از پایان‌نامه‌ها، موضوع مدیریت اطلاعات با ۱۵ عنوان (۵/۱۴ درصد) از پایان‌نامه‌ها، موضوعات متفرقه با ۱۲ عنوان (۴/۱۱ درصد) از پایان‌نامه‌ها، موضوع نشر الکترونیک با ۹ عنوان (۳/۰۸ درصد) از پایان‌نامه‌ها، و موضوع ارتباطات علمی با ۴ عنوان (۱/۳۷ درصد) از پایان‌نامه‌ها را شامل می‌شوند. در موضوع رده‌بندی هیچ عنوانی وجود نداشته است.

پرسش دوم: فرآیند زیست موضوعات پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های دولتی ایران بین سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۸۸ چگونه بوده است؟

| ردیف | موضوع | سال | | ۱۳۸۴ | | ۱۳۸۵ | | ۱۳۸۶ | | ۱۳۸۷ | | ۱۳۸۸ | | جمع |
|-------|------------------------|-------|-------|-------|------|-------|------|-------|------|-------|------|-------|------|-----|
| | | تعداد | درصد* | تعداد | درصد | تعداد | درصد | تعداد | درصد | تعداد | درصد | تعداد | درصد | |
| ۱ | کتابداری | ۰ | ۰ | ۱ | ۰/۳۴ | ۲ | ۰/۶۸ | ۱ | ۰/۳۴ | ۱ | ۰/۳۴ | ۱ | ۰/۳۴ | ۵ |
| ۱-۱ | کتابخانه‌ها | ۱ | ۰/۳۴ | ۱ | ۰/۳۴ | ۲ | ۰/۶۸ | ۲ | ۰/۶۸ | ۲ | ۰/۶۸ | ۱ | ۰/۳۴ | ۷ |
| ۱-۱-۱ | کتابخانه‌های دانشگاهی | ۵ | ۱/۷۱ | ۰ | ۰ | ۱ | ۰/۳۴ | ۱ | ۰/۳۴ | ۲ | ۰/۶۸ | ۲ | ۰/۶۸ | ۹ |
| ۲-۱-۱ | کتابخانه‌های آموزشگاهی | ۱ | ۰/۳۴ | ۱ | ۰/۳۴ | ۲ | ۰/۶۸ | ۲ | ۰/۶۸ | ۰ | ۰ | ۳ | ۱/۰۳ | ۷ |
| ۳-۱-۱ | کتابخانه‌های عمومی | ۰ | ۰ | ۱ | ۰/۳۴ | ۰ | ۰ | ۰ | ۰ | ۳ | ۱/۰۳ | ۲ | ۰/۶۸ | ۶ |
| ۴-۱-۱ | کتابخانه‌های دیجیتال | ۱ | ۰/۳۴ | ۲ | ۰/۶۸ | ۰ | ۰ | ۰ | ۰ | ۰ | ۰ | ۲ | ۰/۶۸ | ۵ |
| ۵-۱-۱ | کتابخانه‌های اختصاصی | ۰ | ۰ | ۰ | ۰ | ۰ | ۰ | ۰ | ۰ | ۱ | ۰/۳۴ | ۲ | ۰/۶۸ | ۳ |
| ۶-۱-۱ | کتابخانه‌های کودکان | ۰ | ۰ | ۰ | ۰ | ۰ | ۰ | ۰ | ۰ | ۱ | ۰/۳۴ | ۱ | ۰/۳۴ | ۲ |
| ۲-۱ | تحقیق در کتابداری | ۰ | ۰ | ۳ | ۱/۰۳ | ۳ | ۱/۰۳ | ۳ | ۱/۰۳ | ۲ | ۰/۶۸ | ۱ | ۰/۳۴ | ۹ |

جدول ۲

توزیع و درصد فراوانی گرایش موضوعی پایان‌نامه‌های جامعه مورد مطالعه به تفکیک سال

| ردیف | سال | ۱۳۸۴ | | ۱۳۸۵ | | ۱۳۸۶ | | ۱۳۸۷ | | ۱۳۸۸ | | جمع |
|------|----------------------------------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|
| | | درصد* | تعداد | درصد | تعداد | درصد | تعداد | درصد | تعداد | درصد | تعداد | |
| ۳-۱ | شرح وظایف کتابداران | ۰/۳۴ | ۱ | ۰/۳۴ | ۱ | ۰ | ۰ | ۰/۳۴ | ۳ | ۰/۳۴ | ۱ | ۲/۰۵ |
| ۴-۱ | آموزش کتابداری | ۰ | ۰ | ۰/۳۴ | ۱ | ۰ | ۰ | ۰/۳۴ | ۱ | ۱/۰۳ | ۳ | ۱/۷۱ |
| ۲ | بازیابی اطلاعات | ۰/۳۴ | ۱ | ۰/۶۸ | ۲ | ۱/۰۳ | ۳ | ۰/۶۸ | ۲ | ۱/۰۳ | ۳ | ۳/۷۷ |
| ۱-۲ | خدمات مرجع | ۰/۳۴ | ۱ | ۲/۰۵ | ۶ | ۱/۳۷ | ۴ | ۲/۰۵ | ۶ | ۱/۰۳ | ۳ | ۶/۸۵ |
| ۲-۲ | نظام‌های ذخیره و بازیابی اطلاعات | ۱/۷۱ | ۵ | ۰/۶۸ | ۲ | ۱/۳۷ | ۴ | ۱/۰۳ | ۳ | ۱/۷۱ | ۵ | ۶/۵۱ |
| ۳-۲ | مهارت اطلاع‌یابی کاربران | ۰ | ۰ | ۰/۳۴ | ۱ | ۰/۳۴ | ۱ | ۰ | ۰ | ۱/۷۱ | ۵ | ۲/۴۰ |
| ۴-۲ | نیاز اطلاعاتی کاربران | ۰ | ۰ | ۰/۳۴ | ۱ | ۰/۳۴ | ۱ | ۰ | ۰ | ۱/۷۱ | ۵ | ۱/۳۷ |
| ۳ | کتاب سنجی | ۰/۳۴ | ۱ | ۰/۳۴ | ۱ | ۰/۳۴ | ۱ | ۰/۳۴ | ۱ | ۰/۶۸ | ۲ | ۲/۰۵ |
| ۱-۳ | تحلیل استنادی | ۱/۳۷ | ۴ | ۱/۷۱ | ۵ | ۰/۳۴ | ۱ | ۱/۷۱ | ۵ | ۲/۰۵ | ۶ | ۶/۸۶ |
| ۲-۳ | علم سنجی | ۰ | ۰ | ۰ | ۰ | ۰/۶۸ | ۲ | ۰ | ۰ | ۱/۳۷ | ۴ | ۳/۴۲ |
| ۳-۳ | وب سنجی | ۰ | ۰ | ۰/۳۴ | ۱ | ۰ | ۰ | ۰ | ۰ | ۱/۳۷ | ۴ | ۱/۷۱ |
| ۴ | موتورهای جست‌وجو | ۲/۰۵ | ۶ | ۲/۰۵ | ۶ | ۲/۰۵ | ۶ | ۲/۰۵ | ۶ | ۲/۷۴ | ۸ | ۱۱/۳۰ |
| ۵ | منابع چاپی و الکترونیکی | ۱/۳۷ | ۴ | ۱/۰۳ | ۳ | ۰/۶۸ | ۲ | ۱/۰۳ | ۳ | ۱/۷۱ | ۵ | ۶/۵۱ |
| ۶ | فهرست‌نویسی | ۱/۳۷ | ۴ | ۱/۷۱ | ۵ | ۱/۰۳ | ۳ | ۱/۰۳ | ۳ | ۰/۶۸ | ۲ | ۵/۸۲ |
| ۷ | صنعت اطلاعات | ۱/۰۳ | ۳ | ۰/۶۸ | ۲ | ۲/۰۵ | ۶ | ۱/۰۳ | ۳ | ۱/۰۳ | ۳ | ۵/۸۲ |
| ۸ | مدیریت اطلاعات | ۰ | ۰ | ۱/۰۳ | ۳ | ۱/۰۳ | ۳ | ۱/۰۳ | ۳ | ۲/۷۴ | ۸ | ۵/۱۶ |
| ۹ | متفقه | ۰/۶۸ | ۲ | ۰/۳۴ | ۱ | ۱/۳۷ | ۴ | ۰/۳۴ | ۱ | ۱/۰۳ | ۳ | ۴/۱۱ |
| ۱۰ | نشر الکترونیک | ۰/۶۸ | ۲ | ۱/۰۳ | ۳ | ۰/۶۸ | ۲ | ۱/۰۳ | ۳ | ۰/۳۴ | ۱ | ۳/۰۸ |
| ۱۱ | ارتباطات علمی | ۰/۳۴ | ۱ | ۰ | ۰ | ۰/۶۸ | ۲ | ۰ | ۰ | ۰/۳۴ | ۱ | ۱/۳۷ |
| ۱۲ | رده بندی | ۰ | ۰ | ۰ | ۰ | ۰ | ۰ | ۰ | ۰ | ۰ | ۰ | ۰ |
| ۱۳ | جمع | ۱۴/۷۳ | ۴۳ | ۱۷/۸۱ | ۵۲ | ۱۸/۴۹ | ۵۴ | ۱۹/۸۶ | ۵۸ | ۲۹/۱۱ | ۸۵ | ۲۹۲ |

ادامه جدول ۲

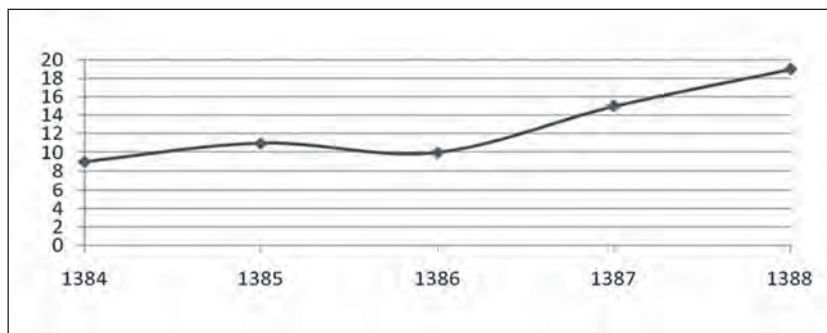
توزیع و درصد فراوانی گرایش موضوعی پایان‌نامه‌های جامعه مورد مطالعه به تفکیک سال

* درصد نشان‌دهنده تعداد تقسیم بر ۲۹۲ ضربدر ۱۰۰ (موضوع) اختصاص یافته به پایان‌نامه‌ها از سال

(۱۳۸۸-۱۳۸۴) است.

جدول ۲، توزیع فراوانی و درصد گرایش موضوعی پایان‌نامه‌های جامعه مورد مطالعه را در مقاطع زمانی یک‌ساله نشان می‌دهد. براساس جدول فوق بین ۲۹۲ موضوع اختصاص یافته به پایان‌نامه‌ها از سال ۱۳۸۴-۱۳۸۸ موضوع موتورهای جست‌وجو با ۳۳ فراوانی ۱۱/۳۰ درصد از پایان‌نامه‌ها، موضوع خدمات مرجع و تحلیل استنادی به‌طور مشترک هرکدام با ۲۰ فراوانی و ۶/۸۴ درصد از پایان‌نامه‌ها، موضوع نظام‌های ذخیره و بازیابی اطلاعات و منابع چاپی و الکترونیکی به‌طور مشترک هرکدام با ۱۹ فراوانی و ۶/۵۱ درصد از پایان‌نامه‌ها، موضوع صنعت اطلاعات و فهرست‌نویسی به‌طور مشترک هرکدام با ۱۷ فراوانی و ۵/۸۲ درصد از پایان‌نامه‌ها، موضوع مدیریت اطلاعات با ۱۵ فراوانی ۵/۱۴ درصد از پایان‌نامه‌ها، موضوعات متفرقه با ۱۲ فراوانی ۴/۱۱ درصد از پایان‌نامه‌ها، موضوع بازیابی اطلاعات با ۱۱ فراوانی ۳/۷۷ درصد از پایان‌نامه‌ها، موضوع علم‌سنجی با ۱۰ فراوانی ۳/۴۲ درصد از پایان‌نامه‌ها، موضوعات نشر الکترونیک و تحقیق در کتابداری و کتابخانه‌های دانشگاهی به‌طور مشترک هرکدام با ۹ فراوانی و ۳/۰۸ درصد از پایان‌نامه‌ها، موضوع کتابخانه‌ها و کتابخانه‌های آموزشی و مهارت‌اطلاع‌یابی کاربران به‌طور مشترک هرکدام با ۷ فراوانی و ۲/۴۰ درصد از پایان‌نامه‌ها، موضوعات کتاب‌سنجی، کتابخانه‌های عمومی، شرح وظایف کتابداران به‌طور مشترک هرکدام با ۶ فراوانی و ۲/۰۵ درصد از پایان‌نامه‌ها، موضوعات وب‌سنجی، کتابداری، کتابخانه‌های دیجیتال، آموزش کتابداری به‌طور مشترک هرکدام با ۵ فراوانی و ۱/۷۱ درصد از پایان‌نامه‌ها، موضوعات ارتباطات علمی، نیاز اطلاعاتی کاربران به‌طور مشترک هرکدام با ۴ فراوانی و ۱/۳۶ درصد از پایان‌نامه‌ها، کتابخانه‌های اختصاصی با ۳ فراوانی ۱/۰۳ درصد از پایان‌نامه‌ها، کتابخانه‌های کودکان با ۲ فراوانی ۰/۶۸ درصد از موضوعات پایان‌نامه‌ها را به خود اختصاص داده‌اند و در موضوع رده‌بندی، پایان‌نامه‌ای نوشته نشده است. همچنین تولید پایان‌نامه به‌ترتیب از سال ۱۳۸۴-۱۳۸۸ روبه‌فزونی بوده و بیشترین تولید پایان‌نامه در سال ۱۳۸۸ است.

یافته‌های پژوهش درباره هر یک از موضوعات پایان‌نامه‌ها به تفکیک سال در جدول ۲ ارائه شده و به‌منظور نشان دادن فرآیند زیست آنها یک نمودار در زیر برای هر یک از موضوعات اصلی (۱۲ طبقه موضوعی ایستا) طراحی شده است.

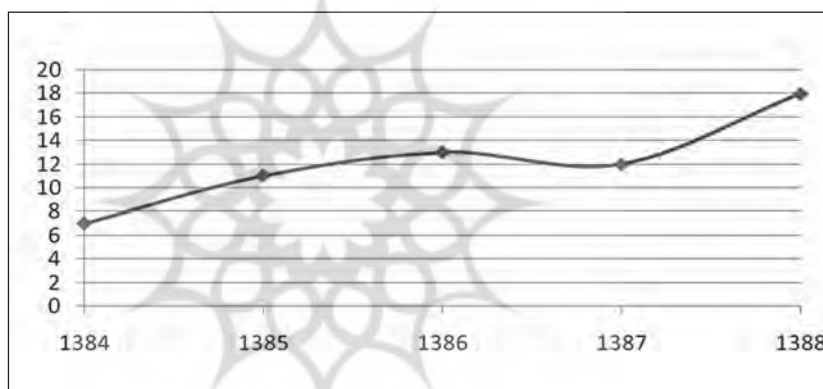


نمودار ۱

فرآیند زیست گروه موضوعی
کتابداری در مقاطع زمانی یک ساله
در جامعه مورد مطالعه

براساس نمودار ۱، موضوع کتابداری در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) با ۹ عنوان متولد شده است. پس از آن در سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸ هر کدام به ترتیب با ۱۱، ۱۰، ۱۵، ۱۹ عنوان سیر صعودی پیدا کرده و در سال ۱۳۸۸ به اوج زیست خود رسیده است. براساس جدول ۲، موضوع کتابخانه‌ها در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) با ۱ عنوان متولد شده است. پس از آن در سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۸۸ با همان تعداد ادامه می‌یابد و در سال‌های ۱۳۸۶ و ۱۳۸۷ هر کدام با ۲ عنوان سیر صعودی پیدا می‌کند و به اوج زیست خود می‌رسد. موضوع کتابخانه‌های دانشگاهی در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) با ۵ عنوان متولد شده و در نقطه اوج زیست قرار دارد. بعد از آن در سال‌های ۱۳۸۶، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸ به ترتیب با ۱، ۱ و ۲ عنوان سیر نزولی پیدا می‌کند و در سال ۱۳۸۵ بدون هیچ عنوانی رو به افول می‌گذارد. موضوع کتابخانه‌های آموزشی در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) با ۱ عنوان متولد شده است. پس از آن در سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۸ به ترتیب با ۱، ۲ و ۳ عنوان سیر صعودی پیدا می‌کند و در سال ۱۳۸۸ با ۳ عنوان به نقطه اوج زیست خود می‌رسد و در سال ۱۳۸۷ بدون هیچ عنوانی رو به افول می‌گذارد. موضوع کتابخانه‌های عمومی در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) هیچ عنوانی نداشته است، سال ۱۳۸۶ به همین روال بوده، اما در سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۸۸، ۱۳۸۷ به ترتیب با ۱، ۲، ۳ عنوان سیر صعودی پیدا می‌کند و در سال ۱۳۸۷ با ۳ عنوان به اوج خود می‌رسد. موضوع کتابخانه‌های دیجیتال در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) با ۱ عنوان متولد شده است. بعد از آن در سال‌های ۱۳۸۶ و ۱۳۸۷ بدون هیچ عنوانی رو به افول می‌گذارد و در سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۸۸ هر کدام با ۲ عنوان سیر صعودی داشته‌اند و به نقطه اوج زیست خود رسیده‌اند. موضوع کتابخانه‌های اختصاصی در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) هیچ عنوانی نداشته و در سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۸۶ به همین روال ادامه یافته، و در سال‌های ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸ به ترتیب با ۱ و ۲ عنوان سیر صعودی پیدا کرده است و به اوج زیست خود می‌رسد. موضوع کتابخانه‌های کودکان در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) هیچ عنوانی نداشته است و در سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۸۶ به همین روال ادامه می‌یابد و در سال‌های

۱۳۸۷ و ۱۳۸۸ هر کدام با ۱ عنوان سیر صعودی پیدا کرده است و به اوج زیست خود می‌رسد. موضوع تحقیق در کتابداری در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) هیچ عنوانی نداشته، پس از آن در سال‌های ۱۳۸۸، ۱۳۸۷، ۱۳۸۶، ۱۳۸۵ به ترتیب با ۱، ۲، ۳، ۳ عنوان سیر صعودی پیدا کرده است و در سال ۱۳۸۶ و ۱۳۸۵ به نقطه اوج زیست خود می‌رسد. موضوع شرح وظایف کتابداران در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) با ۱ عنوان متولد شده است؛ پس از آن در سال ۱۳۸۶ بدون هیچ عنوانی رو به افول می‌گذارد و در سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۸۸ هر کدام با ۱ عنوان ادامه می‌یابد و در سال ۱۳۸۷ با ۳ عنوان تولیدی سیر صعودی پیدا کرده است و در نقطه اوج زیست خود قرار می‌گیرد. موضوع آموزش کتابداری در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) هیچ عنوانی نداشته و در سال ۱۳۸۶ نیز به همین روال بوده است که در پایین‌ترین سطح قرار گرفته‌اند و در سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸ به ترتیب با ۱، ۱ و ۳ عنوان سیر صعودی پیدا کرده است و در سال ۱۳۸۸ با ۳ عنوان به نقطه اوج زیست خود می‌رسد.



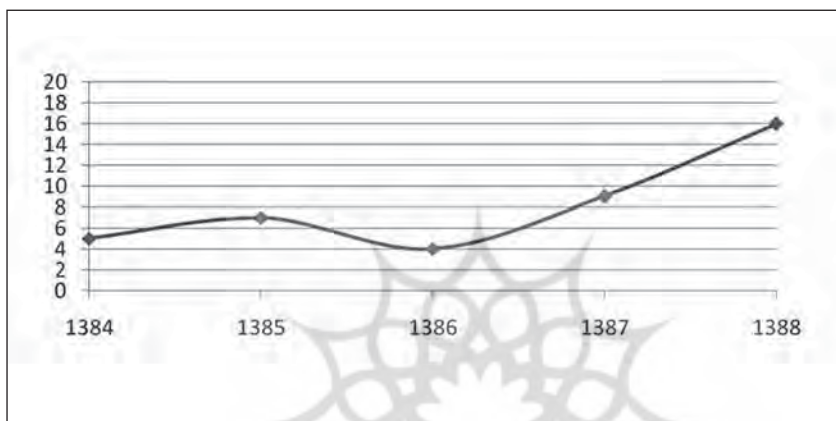
نمودار ۲

فرآیند زیست گروه موضوعی
بازیابی اطلاعات در مقاطع زمانی
یک ساله در جامعه مورد مطالعه

بر اساس نمودار ۲، موضوع بازیابی اطلاعات در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) با ۷ عنوان متولد شده، پس از آن در سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸ هر کدام به ترتیب با ۱۱، ۱۳، ۱۲ و ۱۸ عنوان سیر صعودی داشته و در سال ۱۳۸۸ به نقطه اوج زیست خود رسیده است.

بر اساس جدول ۲، موضوع خدمات مرجع در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) با ۱ عنوان متولد شده است. پس از آن در سال‌های ۱۳۸۸، ۱۳۸۶، ۱۳۸۵، ۱۳۸۷ به ترتیب با ۳، ۴، ۶، ۶ عنوان سیر صعودی پیدا می‌کند و در سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۸۷ در نقطه اوج قرار می‌گیرد. موضوع نظام‌های ذخیره و بازیابی اطلاعات در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) با ۵ عنوان متولد شده است و در سال ۱۳۸۸ به همین روال ادامه می‌یابد و در نقطه اوج زیست خود قرار می‌گیرد و در سال‌های ۱۳۸۷، ۱۳۸۵، ۱۳۸۴ به ترتیب با ۲، ۳، ۴ عنوان سیر نزولی پیدا می‌کند.

موضوع مهارت اطلاع‌یابی کاربران در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) هیچ عنوانی نداشته است و در سال ۱۳۸۵ با همان روال ادامه می‌یابد و در سال‌های ۱۳۸۶، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸ به ترتیب با ۱، ۱ و ۵ عنوان سیر صعودی پیدا می‌کند و در سال ۱۳۸۸ با ۵ عنوان به اوج می‌رسد. موضوع نیاز اطلاعاتی کاربران در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) هیچ عنوانی نداشته است و در سال ۱۳۸۵ به همین روال ادامه می‌یابد و بعد در سال‌های ۱۳۸۶، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸ به ترتیب با ۱، ۱ و ۲ عنوان سیر صعودی پیدا می‌کند و در سال ۱۳۸۸ به اوج زیست خود می‌رسد.



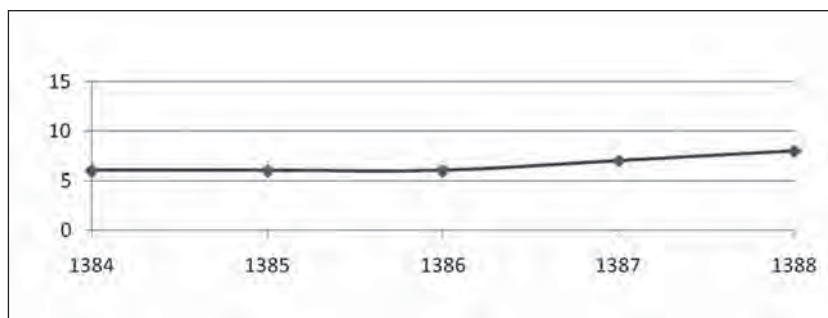
نمودار ۳

فرآیند زیست گروه موضوعی
کتاب‌سنجی در مقاطع زمانی یک
ساله در جامعه مورد مطالعه

براساس نمودار ۳، موضوع کتاب‌سنجی در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) با ۵ عنوان متولد شده است. پس از آن در سال ۱۳۸۵ با ۷ عنوان سیر صعودی می‌یابد ولی دوباره در سال ۱۳۸۶ با ۴ عنوان سیر نزولی پیدا می‌کند و در سال‌های بعدی (۱۳۸۷ و ۱۳۸۸) به ترتیب با ۹ و ۱۶ عنوان سیر صعودی پیدا می‌کند و در سال ۱۳۸۸ به اوج خود می‌رسد. براساس جدول ۲، موضوع تحلیل استنادی در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) با ۴ عنوان متولد شده است. بعد از آن در سال‌های ۱۳۸۷، ۱۳۸۵، ۱۳۸۸ به ترتیب با ۴، ۵ و ۶ عنوان سیر صعودی پیدا می‌کند و در سال ۱۳۸۸ با ۶ عنوان به نقطه اوج می‌رسد؛ در سال ۱۳۸۶ با ۱ عنوان سیر نزولی داشته است و در پایین‌ترین سطح قرار می‌گیرد. موضوع علم‌سنجی در دو سال اول مورد بررسی (۱۳۸۴) هیچ عنوانی نداشته است. پس از آن در سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸ به ترتیب با ۰، ۲، ۴ و ۴ عنوان سیر صعودی پیدا می‌کند، و در سال ۱۳۸۷ به نقطه اوج می‌رسد و در سال ۱۳۸۸ بدون هیچ تغییری ادامه می‌یابد. موضوع وب‌سنجی در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) هیچ عنوانی نداشته، پس از آن در سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۸۸ به ترتیب با ۱ عنوان سیر صعودی پیدا کرده و در سال‌های ۱۳۸۷ و ۱۳۸۶ بدون هیچ عنوانی سیر نزولی داشته است و در سال ۱۳۸۸ با ۴ عنوان به نقطه اوج می‌رسد.

نمودار ۴

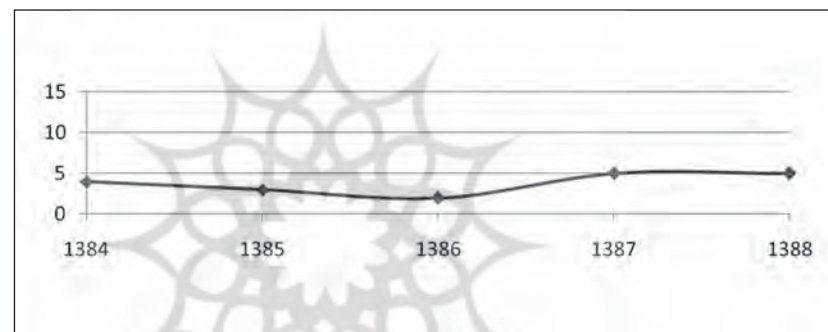
فرآیند زیست گروه موضوعی
موتورهای جست‌وجو در مقاطع
زمانی یک ساله در جامعه مورد مطالعه



بر اساس نمودار ۴، موضوع موتورهای جست‌وجو در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) با ۶ عنوان متولد شده است، در سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۸۶ به همین روال ادامه می‌یابد و در سال‌های ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸ به ترتیب با ۷ و ۸ عنوان سیر صعودی پیدا می‌کند و به اوج می‌رسد.

نمودار ۵

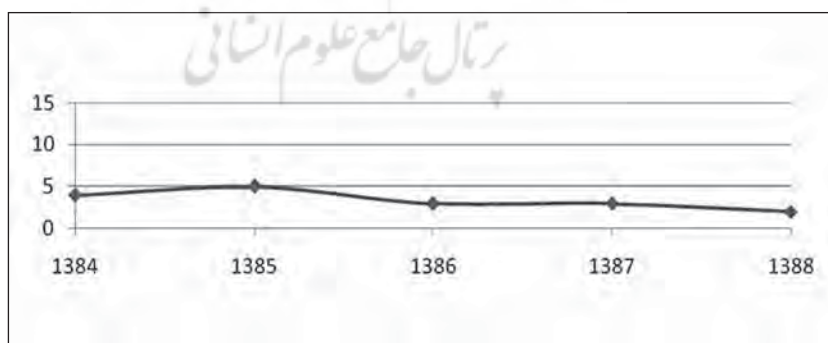
فرآیند زیست گروه موضوعی
منابع چاپی و الکترونیکی در مقاطع
زمانی یک ساله در جامعه مورد مطالعه



بر اساس نمودار ۵، موضوع منابع چاپی و الکترونیکی در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) با ۴ عنوان متولد شده است. بعد از آن در سال‌های ۱۳۸۶ و ۱۳۸۵ به ترتیب با ۲ و ۳ عنوان سیر نزولی می‌یابد و در سال‌های ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸ هر کدام با ۵ عنوان سیر صعودی پیدا کرده است و به اوج زیست خود می‌رسد.

نمودار ۶

فرآیند زیست گروه موضوعی
فهرست‌نویسی در مقاطع زمانی
یک ساله در جامعه مورد مطالعه



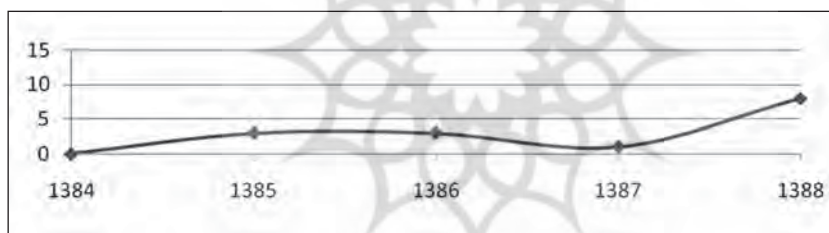
براساس نمودار ۶، موضوع فهرست‌نویسی در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) با ۴ عنوان متولد شده است. پس از آن در سال‌های ۱۳۸۸، ۱۳۸۷، ۱۳۸۶ به ترتیب با ۲، ۳ و ۳ عنوان سیر نزولی پیدا می‌کند و در سال ۱۳۸۵ با ۵ عنوان سیر صعودی داشته است و به نقطه اوج می‌رسد.



نمودار ۷

فرآیند زیست گروه موضوعی صنعت
 اطلاعات در مقاطع زمانی یک ساله
 در جامعه مورد مطالعه

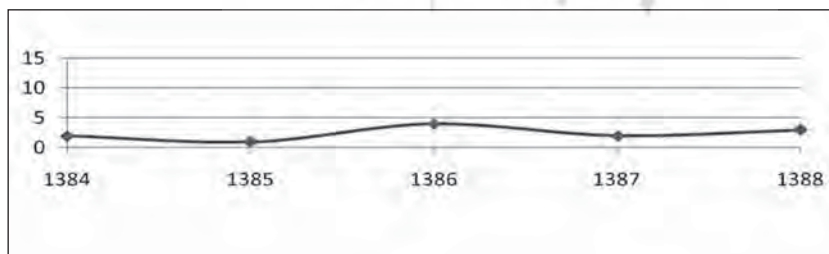
براساس نمودار ۷، موضوع صنعت اطلاعات در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) با ۳ عنوان متولد شده است و در سال‌های ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸ به همین روال ادامه می‌یابد و در سال ۱۳۸۵ با ۲ عنوان سیر نزولی پیدا می‌کند و در سال ۱۳۸۶ با ۶ عنوان سیر صعودی داشته است و به اوج زیست خود می‌رسد.



نمودار ۸

فرآیند زیست گروه موضوعی مدیریت اطلاعات در مقاطع زمانی یک ساله در جامعه مورد مطالعه

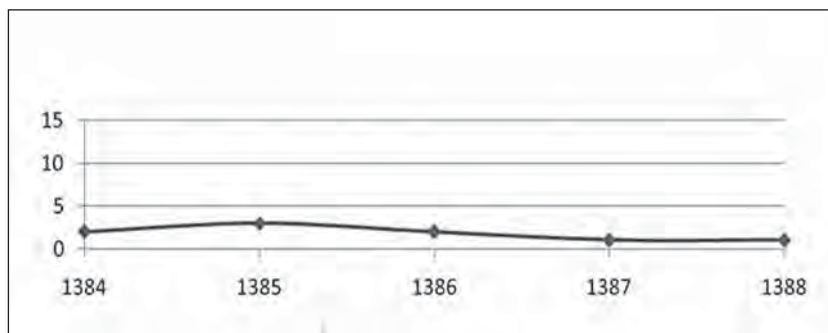
براساس نمودار ۸، موضوع مدیریت اطلاعات در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) هیچ عنوانی نداشته و پس از آن در سال‌های ۱۳۸۷، ۱۳۸۶، ۱۳۸۵، ۱۳۸۸ به ترتیب با ۱، ۳، ۳ و ۵ عنوان سیر صعودی داشته است و در سال ۱۳۸۸ با ۸ عنوان در نقطه اوج زیست خود قرار می‌گیرد.



نمودار ۹

فرآیند زیست گروه موضوعی متفرقه در مقاطع زمانی یک ساله در جامعه مورد مطالعه

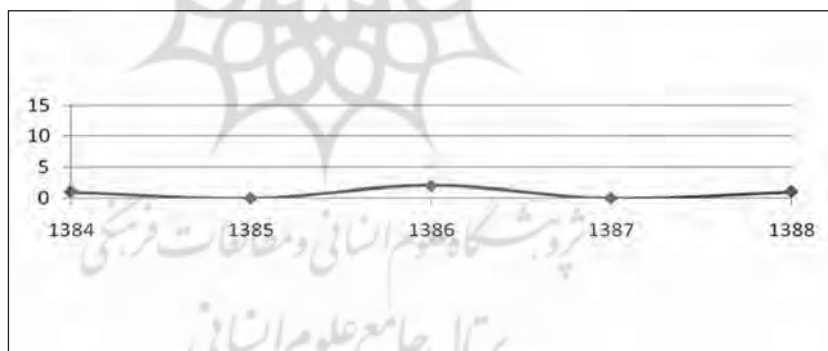
براساس نمودار ۹، موضوعات متفرقه در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) با ۲ عنوان متولد شده است و در سال ۱۳۸۷ به همین روال ادامه می‌یابد، در سال ۱۳۸۵ با ۱ عنوان سیر نزولی می‌یابد و در سال‌های ۱۳۸۸ و ۱۳۸۶ به ترتیب با ۳ و ۴ عنوان سیر صعودی پیدا می‌کند و نقطه اوج زیست آن در سال ۱۳۸۶ است.



نمودار ۱۰

فرآیند زیست گروه موضوعی
نشر الکترونیک در مقاطع زمانی
یک ساله در جامعه مورد مطالعه

براساس نمودار ۱۰، موضوع نشر الکترونیک در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) با ۲ عنوان متولد شده است و در سال ۱۳۸۶ به همین روال ادامه می‌یابد. پس از آن در سال‌های ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸ هر کدام با ۱ عنوان سیر نزولی داشته است و در سال ۱۳۸۵ با ۳ عنوان سیر صعودی پیدا می‌کند و به اوج زیست خود می‌رسد.



نمودار ۱۱

فرآیند زیست گروه موضوعی
ارتباطات علمی در مقاطع زمانی
یک ساله در جامعه مورد مطالعه

براساس نمودار ۱۱، موضوع ارتباطات علمی در اولین سال مورد بررسی (۱۳۸۴) با ۱ عنوان متولد شده است. پس از آن در سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۸۷ بدون هیچ عنوانی رو به افول می‌گذارد و در سال‌های ۱۳۸۸ و ۱۳۸۶ به ترتیب با ۱ و ۲ عنوان سیر صعودی پیدا می‌کند و در سال (۱۳۸۶) با ۲ عنوان به نقطه اوج زیست خود می‌رسد.

نتیجه‌گیری

این پژوهش درصدد آن است تا به بررسی پایان‌نامه‌های رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های دولتی ایران بین سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۸۸ بپردازد. این تعداد ۲۹۲ عنوان است که در مقاطع ارشد و دکتری نوشته شده‌اند. بیشترین آنها به سال ۱۳۸۸ با ۸۵ عنوان و کمترین آنها به سال ۱۳۸۴ با ۴۳ عنوان تعلق دارند؛ و تعداد پایان‌نامه‌ها به ترتیب از سال ۱۳۸۴-۱۳۸۸، ۴۳، ۵۲، ۵۴، ۵۸ و ۸۵ عنوان بوده که روبه افزایش است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که موضوعات کتابداری، بازیابی اطلاعات، کتاب‌سنجی و موتورهای جست‌وجو در پایان‌نامه‌های نوشته شده در ایران بیشتر بررسی شده‌اند و دانشجویان و اساتید به پژوهش در این موضوعات علاقه بیشتری نشان داده‌اند؛ همچنین توجه به این موضوعات هر سال نسبت به سال‌های قبل بیشتر بوده است. ولی موضوعات منابع چاپی و الکترونیکی، فهرست‌نویسی و صنعت اطلاعات، نشر الکترونیک، مدیریت اطلاعات و ارتباطات علمی و متفرقه در پایان‌نامه‌های نوشته شده در ایران کمتر بررسی شده‌اند. با اینکه از موضوعات جدید مطرح شده در زمینه کتابداری و اطلاع‌رسانی هستند، دانشجویان و اساتید نسبت به موضوعات قبلی کمتر علاقه نشان داده‌اند؛ اینها نشان‌دهنده توجه کمتر به این موضوعات در سال‌های مختلف و نوسان و پراکندگی آنهاست. با توجه به تنوع موضوعی پایان‌نامه‌ها و اینکه بعضی از مقوله‌های موضوعی «ایستا» و «لیستا» مثل رده‌بندی اصلاً در پایان‌نامه‌ها مورد پژوهش واقع نشده است. بنابراین برای هدفمند کردن موضوع‌های پایان‌نامه‌ها و جهت دادن به آنها بهتر است اولویت‌سنجی پژوهشی انجام شود تا اساس کمک به دانشجویان در انتخاب موضوع براساس نیازهای هر دوره زمانی باشد. همچنین مقایسه نتایج این پژوهش با پژوهش محسن‌زاده، آذرانفر و سیدین و باب‌الحوائجی نشان داد که گرایش موضوعات در پژوهش آنها بیشتر به حوزه‌های موضوعی مواد، منابع، کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی بوده، ولی گرایش موضوعی این پژوهش به سمت حوزه‌های موضوعی کتابداری، بازیابی اطلاعات و کتاب‌سنجی بوده است. همچنین در مقایسه با پژوهش حسین‌پناه که بیشترین گرایش موضوعات به سمت موضوع خدمات و استفاده است، نتایج متفاوتی حاصل شد. در پژوهش عبدالوایه موضوع فناوری اطلاعات بیشترین تعداد پایان‌نامه‌ها را به خود اختصاص داده است. همچنین در پژوهش الیو و ابا تمرکز موضوعی پایان‌نامه‌ها بیشتر در حوزه علم اطلاعات است. نتایج پژوهش رانا ر شما نشان داد که موضوعاتی مانند استفاده کاربران، مطالعه نیازهای کاربران، کتابخانه‌های عمومی، دانشگاهی، ذخیره و بازیابی اطلاعات، بررسی کارکنان کتابخانه‌ها، کتاب‌سنجی، موضوعاتی بودند که بیشتر مورد بررسی قرار گرفته‌اند. همچنین نتایج پژوهش کاسیدی. ارسوگیموتو نشان داد که گرایش موضوعی پایان‌نامه‌ها بیشتر به

تاریخ کتابخانه‌ها، تحلیل استنادی، رفتار اطلاع‌یابی، بازیابی اطلاعات و استفاده کاربران است. در حالی که نتایج پژوهش حاضر نسبت به پژوهش‌های عبدولایه، الیو و ابا، رانا ر شما و کاسیدی ار سوگیموتو متفاوت بوده و گرایش موضوعات به سمت موضوعات کتابداری، بازیابی اطلاعات و کتاب‌سنجی است. مقایسه نتایج این پژوهش با پژوهش‌های قبلی نشان می‌دهد که پراکندگی موضوعات پایان‌نامه‌ها در طول سال‌های مختلف در دانشگاه‌ها بیشتر بوده است و از روند منطقی تبعیت نکرده و به مباحث موضوعی قدیمی بیشتر تکیه کرده‌اند. بنابراین باید دانشجویان، اساتید و متخصصان کتابداری و اطلاع‌رسانی را در انتخاب موضوعات مناسب برای پژوهش‌های نو و پر کردن خلأهای موضوعات در دانشگاه‌ها تشویق کنیم.

باتوجه به یافته‌ها و نتایج پژوهش پیشنهاد می‌شود:

همانطور که پیش از این نیز گفته شد، یکی از اهداف مطالعه فرآیند زیست پدیده‌های علمی و یا حوزه‌های علمی، استفاده از نتایج تجربی این‌گونه مطالعات برای پیش‌بینی آینده آنهاست. صاحبان اندیشه در هر حوزه علمی می‌توانند از این پیش‌بینی‌ها برای انجام مدیریت علمی در آن حوزه استفاده کنند، اما پیش‌بینی علمی مستلزم مطالعه در بازه‌های زمانی طولانی است. لذا پیشنهاد می‌شود این پژوهش در آینده - به طوری که طول دوره مورد بررسی طولانی و معنادار شود - مجدداً انجام شود، تا بدین وسیله:

- نتایج به دست آمده در پژوهش‌های بعدی با این پژوهش مقایسه شود، چنانچه نتایج یکسان باشد، دال بر این است که فرآیند زیست پدیده‌های مورد بررسی از نظمی منطقی تبعیت کرده است.

- بررسی فرآیند زیست موضوعات و یا پدیده‌های علمی در سایر حوزه‌های علمی، و بررسی سیر گرایش موضوعی در سایر حوزه‌های علمی در دانشگاه‌های مختلف در سطح بین‌المللی انجام شود.

- بررسی بیشتری در حوزه‌های موضوعی رده‌بندی، ارتباطات علمی، نشر الکترونیک، صنعت اطلاعات، مدیریت اطلاعات، منابع چاپی و الکترونیکی انجام شود.

- باتوجه به بازه زمانی کم این پژوهش، پیشنهاد می‌شود در آینده در یک دوره (نیم قرن) این فرآیند مورد مطالعه قرار گیرد.

- موضوع مقاله‌های منتشر شده در مجله‌های کتابداری به منظور کشف خلأهای پژوهشی، مورد تحلیل محتوا قرار گیرد.

منابع

آذرانفر، جوانه (۱۳۸۵). «تحلیل محتوای پایان‌نامه‌های تحصیلات تکمیلی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی

فارغ‌التحصیلان داخل کشور و فارغ‌التحصیلان خارج از کشور موجود در پایگاه‌های اطلاعاتی مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران در سال‌های ۱۳۷۸-۱۳۸۲». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال.

حسین‌پناه، علی (۱۳۸۶). «بررسی گرایش موضوعی و روش پژوهش پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران از سال ۱۳۷۹-۱۳۸۵». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه تهران.

سیدین، سیدمهداد؛ باب‌الحوائجی، فهیمه (۱۳۸۸). «تحلیل محتوای پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحدهای تهران شمال، علوم و تحقیقات تهران، علوم و تحقیقات اهواز و همدان در سال‌های ۱۳۷۲-۱۳۸۶». *پیام کتابخانه*، ۱۵(۱): ۹۵-۱۲۱.

کومار، کریشان (۱۳۷۴). *روش‌های پژوهش در کتابداری و اطلاع‌رسانی*. ترجمه فاطمه رهادوست با همکاری فریبرز خسروی. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.

محسن‌زاده کواریم، افسانه (۱۳۸۱). «تعیین تجربی معادله فرآیند زیست موضوعات و روش‌های پژوهش پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران تا پایان سال ۱۳۸۱». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه تهران.

- Abdoulaye, Haba (2002). "Research trends in library and information science at the International Islamic University Malaysia". *Library Review*, 51(1): 32-37.
- Aliyu, Yahya; Abba, Tukur (2009). "Analytical study of master of library science dissertations at the University of Maiduguri, Nigeria". *Library Philosophy & Practice*, 11(1): 1-6.
- Cassidy, R Sugimoto; et al. (2011). "The shifting sands of disciplinary development: Analyzing North American Library and Information Science dissertations using latent Dirichlet allocation". *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 62(1):185.
- Reshma, Rana (2011). "Research trends in library and information science in India with a focus on Panjab University, Chandigarh". *International Information & Library Review*, 43(1): 23-42.

استناد به این مقاله:

شرفی، علی؛ جلالی دیزجی، علی؛ علیپورحافظی، مهدی (۱۳۹۲). «موضوع‌های پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و دکتری رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی از سال ۱۳۸۴-۱۳۸۸ در دانشگاه‌های دولتی ایران». *فصلنامه مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۲۴(۳): ۱۱۰-۱۳۰.